

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра соціально-гуманітарних дисциплін факультету №6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Політологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

за темою: «Політичні партії»

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
30.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
25.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
29.08.2023 Протокол № 7
(дата, місяць, рік)

Розглянуто на засіданні кафедри соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 25.08.2023 р. № 9)

Розробник: доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, кандидат філософських наук, доцент Могільова С.В.

Рецензенти:

завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент Холод Ю.А.

професор кафедри теоретичної і практичної філософії ім. Й.Б.Шада ХНУ імені В.Н. Каразіна, доктор філософських наук, професор Прокопенко В.В.

План лекції

1. Поняття політичної партії. .
2. Типологія політичних партій.
3. Партійне будівництво в сучасній Україні.

Текст лекції

1. Поряд з державою та іншими елементами політичної системи важливу роль у політичній організації сучасного демократичного суспільства відіграють політичні партії, а також неполітичні об'єднання громадян – громадські організації та рухи. Знання про їх місце, завдання, функції у державі є необхідними для вчителя. Молода людина, яка навчається в школі, потребує допомоги у формуванні правильного розуміння принципів діяльності політичних партій, ролі і функцій громадських організацій, тож допомога вчителя у цьому питанні є дуже важливою.

ПОЛІТИЧНА ПАРТІЯ – (лат. *partis* – частина) добровільне та організаційно оформлене об'єднання громадян, яке виражає інтереси частини суспільства і прагне до їх задоволення шляхом здобуття, утримання і використання державної влади. Зрозуміти демократичну політику без організації політичних партій неможливо. Їхня діяльність глибоко проникає в політичне життя суспільства. Роль партій в житті суспільства є цілком очевидною. Вони є своєрідним механізмом врегулювання політичних конфліктів, визначають характер і напрямок політичного процесу, забезпечують зв'язок суспільства і держави. Для багатьох роль партій в сучасній конкурентній політиці є подібною до ролі корпорацій в сучасній конкурентній економіці. Більшість вчених, експертів, професійних політиків при розгляді феномену політичних партій погоджуються з наступними положеннями: 1) партії – це організації, 2) партії займаються забезпеченням діяльності урядових лідерів, 3) партії займаються забезпеченням громадської

політики, 4) партії найбільш політично активні під час виборів, 5) партії відіграють тривалу роль у політичному житті.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ – поняття “партія” використовувалося ще Аристотелем, однак політичні партії ведуть родовід з XVIII сторіччя. Першими прототипами сучасних партій вважаються британські “торі” (консерватори) та “віґи” (ліберали). Поява партій була спричинена капіталізацією суспільства, коли народжена буржуазія щораз активніше заявляла свої претензії на владу.

У XIX сторіччі, з виходом на політичну арену робітництва, у Західній Європі з’являються прототипи сучасних соціал-демократичних партій. Слід зазначити, що в ті часи, як і сьогодні, ставлення як населення в цілому, так і окремих мислителів і державних діячів до партій аж ніяк не було однозначним.

Послідовниками теорії Ж.-Ж. Руссо про загальне благо партії розглядалися як зло, як засіб роз’єднання суспільства, вияв домінування вузькогрупових інтересів над інтересами народу в цілому. Приблизно так оцінювали роль партій і “батьки-засновники” Конституції США (Дж. Вашингтон, Т. Медісон, О. Гамільтон та ін.) і деякі видатні діячі французької революції (Ж. де Лафайєт).

Політичні партії в сучасному розумінні остаточно сформувалися лише в середині XX сторіччя одночасно з еволюцією виборчого права в напрямку до утвердження в переважній більшості країн прямих, рівних і загальних виборів при таємному голосуванні.

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ПАРТІЙ – необхідність захисту соціально-класових, національних, племінних, релігійних, регіональних інтересів, а також цілі, пов’язані з виборчою боротьбою. Різноманітними є способи виникнення партій. Свого часу М. Вебер в історії становлення партії вирізняв три етапи: *аристократичне угруповання, політичний клуб, масова партія*. Партії виростали з депутатських клубів і фракцій у парламенті, орієнтованих на інтереси різних кіл нової політичної та економічної еліти.

МІСЦЕ ПАРТІЙ У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА – вони є одним з найважливіших компонентів політичного процесу суспільства. Як

суб'єкт формування владних відносин, партії великою мірою визначають характер і спрямування політичного процесу, стратегію і тактику боротьба за владу, її утримання, політичну стабільність суспільства. Завдяки політичним партіям здійснюється прямий та зворотний зв'язок між суспільством і державою. Це важливий інститут громадянського суспільства, завоювання й утримання влади, форма управління суспільством, при якій боротьба партій за владу виступає як механізм використання розбіжності інтересів, інакомислення в цілях суспільного прогресу.

СУТНІСТЬ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ – відображена на рис.

Рис.1 Сутність політичної партії

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ – політична партія є специфічним інститутом політичної системи, а тому її функції носять тільки політичний характер.

До основних з них слід віднести:

- виявлення, формулювання, обґрунтування і захист інтересів відповідних верств та груп;
- розробка ідеології, політичних доктрин і програм;
- формування та добір кадрів для партії, державних структур та різних громадянських організацій;
- політична соціалізація – передача традицій від одного покоління іншому;
- соціальна інтеграція – узгодження соціальних інтересів через взаємодію політичних партій;
- формування громадської думки;
- політичне рекрутування, тобто залучення на бік партії якомога ширших верств населення як її членів, прихильників і виборців;

СТРУКТУРА ПОЛІТИЧНОЇ ПАРТІЇ – у структурно-функціональному плані партія представляє собою систему наступних елементів (базових характеристик):

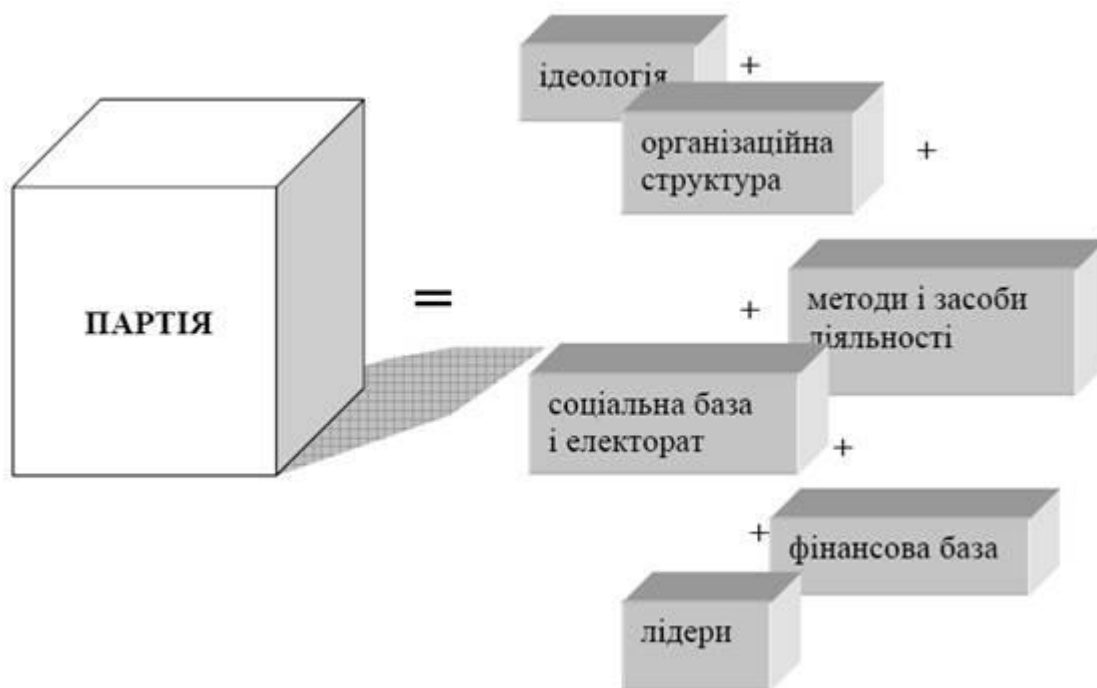

Рис. 2. Структура політичної партії

2.КЛАСИФІКАЦІЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ – продиктована їх різноманіттям, багатогранністю та тією роллю, які вони відаграють у політичному житті суспільства.

Сьогодні існує досить значна кількість основ для класифікації партій. На рис. 3 відображено комплексну типологію політичних партій, в якій згруповано основні критерії їх класифікації.

ПІДСТАВИ КЛАСИФІКАЦІЇ	ОЗНАКА
Соціальне середовище діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • моносередні; • проміжні; • загальні.
Відношення до соціальної дійсності	<ul style="list-style-type: none"> • революційні; • реформістські; • реакційні; • консервативні
Ідеологічна спрямованість	<ul style="list-style-type: none"> • соціал-демократичні; • комуністичні; • ліберальні; • консервативні; • конфесіональні; • монархістські; • націоналістичні; • фашистські (неофашистські); • прагматичні
Відношення до політичної влади	<ul style="list-style-type: none"> • правлячі; • опозиційні; • легальні; • напівлегальні; • нелегальні
Політичний темперамент	<ul style="list-style-type: none"> • праві; • центристські; • ліві
Соціальна база	<ul style="list-style-type: none"> • класові, міжкласові; • прошарків, соціальних груп; • за статтю, віковими, професійним ознаками.
Характер організаційних структур	<ul style="list-style-type: none"> • кадрові; • масові; • аморфні; • централізовані; • децентралізовані; • демократичні; • недемократичні
Особливість статусу і ролі у політичній системі	<ul style="list-style-type: none"> • єдині; • партій-гегемони; • партій-союзники; • міжнародні; • загальнонаціональні; • регіональні; • локальні; • авангардистські; • парламентські

Рис. 3. Основні критерії класифікації політичних партій

Якщо більшість з ознак, наведених на рис. 3, говорять самі за себе, то деякі з них потребують певного уточнення: Світ партій багатогранний, вони відрізняються не тільки назвами, але й більш суттєвими ознаками, що дозволяє виділити різні їх типи.

Залежно від *соціальної бази* розрізняють:

- *партії моносередовищні*, що складаються виключно з представників якихось окремих груп, верств, класів (наприклад, партії жіночі, націоналістичні, робітничі, буржуазні);
- *партії проміжні*, які включають у себе представників кількох соціальних груп, верств, класів;
- *партії універсальні*, які об'єднують все суспільство незалежно від наявності групових і класових перешкод;
- *корпоративні партії*, що виражають більш вузькі групові інтереси (окремих верств бізнесу, робітничого класу тощо). Загальною тенденцією розвитку партій є розмивання моносередовищних партій і перетворення їх або в універсальні, або в більш вузькі, корпоративні.

Відомі й інші типології політичних партій, найпопулярніша з них була розроблена М. Дюверже, який звернув увагу на особливості *інфраструктури партій і характер членства*. Значною мірою спираючись на його порівняльний аналіз партій, політологи виділяють такі їх типи:

Прямі і непрямі партії. У перших (більшість соціалістичних і комуністичних партій) індивід безпосередньо пов'язаний з партійною спільнотою, платить внески, бере участь у зборах місцевої організації. У других (британські лейбористи) індивід входить у партію як учасник іншої організації (профспілки, кооперативу).

Партії зі слабкою і сильною структурою. Статуту перших партій не регламентують принципи реалізації первинних осередків і способи їх інтеграції (більшість консервативних партій). В іншому випадку – структура базових елементів чітко регламентована. За цим принципом побудовано більшість соціалістичних, комуністичних, християнсько-демократичних партій.

Централізм і жорсткість структури часто є причиною олігархізації партії, зміцнення панування вождів надрядовими членами партії.

Централізовані і децентралізовані. У централізованих партіях всі рішення приймаються центральним керівництвом, компетенція низових організацій суттєво обмежена (британська Консервативна партія), децентралізовані партії, навпаки, передбачають більш широкі повноваження місцевих організацій і навіть допускають наявність фракцій у власних рядах. Високий рівень децентралізації характерний і для демократів, і для республіканців у США. Для них притаманне більш терпиме ставлення до прояву різних поглядів у своїх рядах, а регіональні організації незалежні від національних партійних комітетів при організації виборів членів Конгресу. Як правило, найбільш жорсткою централізацією відрізняються політичні партії з комуністичною та фашистською ідеологією. Кадрові партії, на відміну від масових, децентралізовані.

“М’які” і “жорсткі” партії. Подібна типологія відноситься до парламентських партій і характеризує, наскільки депутат може діяти незалежно від партійної парламентської фракції, наприклад, демократи і республіканці в Конгресі США можуть голосувати на власний розсуд. Американський президент не завжди може бути впевненим, що за його програми члени його партії, котрі засідають у Конгресі, будуть голосувати як один. Консервативна партія Великобританії “Єдність” і Народна партія Росії, навпаки, – приклад “жорстких” партій, які вимагають дотримання дисципліни голосування.

Залежно від *організаційної структури, кількості і характеру членства* партії можуть бути поділені на такі:

Кадрові партії, які є об’єднанням невеликої за кількістю групи значних людей (політтехнологів, фінансистів, популярних особистостей) навколо конкретних політиків, для такого типу партій характерне вільне членство (немає системи реєстрації членів), відсутність регулярних внесків і нестабільність складу. Активність кадрових партій проявляється переважно під час виборів і направлена на організацію підтримки виборцями своїх кандидатів. Прикладом

подібних партій, як правило, наводять Республіканську і Демократичну партії США (правда, сам М. Дюверже відносив їх до напівмасових). Кожна з цих партій нараховує дві-три тисячі професійних партійних функціонерів.

Масові партії відрізняються від кадрових набагато більшою кількістю членів; більш високим ступенем організованості; наявністю певної партійної дисципліни й ідеології; фіксованим членством. Ці партії, що працюють на постійній основі, мають розгалужений управлінський апарат і численну мережу місцевих організацій, партія орієнтується на рекрутування нових членів, вирішуючи тим самим фінансові (внески) і політичні проблеми, демонструючи під час виборів свою незалежність від грошових мішків.

Для *авангардистських партій* характерними є радикальніші методи й засоби діяльності, при використанні яких ці партії деколи виходять за межі правового поля держави. Арсенал таких методів досить різноманітний – від організації актів громадянської непокорі владі до використання зброї і спроб насильницької зміни існуючого режиму. Класичним історичним прикладом такої партії залишається РСДРП більшовиків, що у 1917 році захопила владу в Росії. Водночас не слід вважати, що усі партії комуністичної або фашистської ідеології є авангардистськими. Та ж націонал-соціалістична робітничка партія Німеччини “захопила” рейхстаг у 1933 році цілком правовим шляхом, завдяки перемозі на виборах.

Прагматичні партії – це такі партії, які орієнтуються не на певну ідеологію, а на широкий спектр ідей і суспільних проблем з метою залучення на свій бік якомога більше виборців. Це ті самі інтеркласові партії, або партії виборців.

Ліві, центристські і праві партії. Такий поділ був започаткований у часи Великої французької революції XVIII ст., коли в залі засідань Національної асамблеї – парламенту Франції – праворуч від головуючого розташовувалися консерватори (прихильники монархії), ліворуч – радикали, які обстоювали ідеї загальної рівності, а помірковані займали місця в центрі зали – посередині між консерваторами і радикалами. Відтоді правими стали називати прихильників збереження існуючого ладу, а лівими – прихильників радикальних змін.

Соціальною базою лівих партій (комуністичних, соціалістичних, соціал-демократичних) є здебільшого наймані працівники, правих (ліберальних, консервативних, націоналістичних, фашистських тощо) – власники. Такий поділ відносний. Основні цінності та орієнтації правих і лівих, особливо в останні десятиліття, часто перетинаються.

Праві	Ліві
Релігія, моральність, заборона абортів	Атеїзм, моральний релятивізм, аборти за кошт держави
Традиції, звичаї	Заперечення традицій
Національні цінності, патріотизм, Європа націй	Інтернаціоналізм, космополітизм, Європа регіонів
Персоналізм	Колективізм
Вільний ринок	Етатизм, державне регулювання
Суспільна ієрархія, елітаризм	Егалітаризм
Низькі податки	Високі податки

Праві	Ліві
Обмеження ролі держави, депентралізація	Розбудова державного апарату, централізація
Інформаційний плюралізм	Контроль держави за поширенням інформації
Сім'я з сильним авторитетом батьків, добро сім'ї, відповідальність батьків за дітей	Сім'я як спільнота рівних, апо-логія прав особи
Школа з вивченням релігії, яка спирається на авторитет учителя та моральні цінності	Школа, підпорядкована учням, освітні заклади, підпорядковані державі
Культ сили, агресивність зовнішньої політики	Пацифізм, антимілітаризм,

Рис. 4. Базові цінності правих та лівих політичних сил

Відкриті і закриті партії. Подібний поділ акцентує увагу на різних способах рекрутування нових членів. У перших партіях вступ до неї нічим не регламентується, у других – передбачається дотримання певних умов і формальностей: рекомендації, анкети, кінцеві рішення місцевого підрозділу партії. У минулому жорстка регламентація прийому була характерна для КПРС, а також інших комуністичних і соціалістичних партій але сьогодні, коли партії

зіткнулися з проблемами звуження своєї соціальної бази, більшість партій стали відкритими.

За ступенем причетності індивіда до партії. М. Дюверже запропонував розрізняти *тоталітарні і спеціалізовані* партії. У перших (фашистські партії, КПРС) партійність стає своєрідним способом життя, все життя людини ставиться на службу партії, сама ж вона виходить за межі власне політичної сфери і поширює свій вплив на сімейне життя і дозвілля індивіда. Тоталітарні партії завжди носять закритий характер, забороняють фракційність. Спеціалізовані партії не передбачають такого ступеня злиття індивіда з партією. В них можливі різноманітні погляди, які оформлені у фракції і течії. Залежно від місця, яке займає партія в політичній системі, виділяють: *правлячі партії* – партії, що отримали в результаті виборів у законодавчий орган країни право формувати уряд і реалізувати політичну програму розвитку суспільства відповідно до своїх завдань. Правлячих партій може бути одна або декілька. В останньому випадку вони об'єднані в коаліцію.

Опозиційні партії - партії, що потерпіли поразку на виборах, або такі, які не допускалися до виборів правлячим режимом і через це зосередили свою діяльність на критиці офіційного урядового курсу і на розробці альтернативних програм. Опозиційні партії, у свою чергу, можуть бути поділені на такі, що відіграють суттєву роль у суспільстві і не відіграють. Наприклад, після президентських виборів 7 листопада 2001 р. в США республіканці стали правлячою партією, демократи – опозиційною партією, яка відіграє суттєву роль, а більше 20 інших партій залишаються опозиційними і не відіграють суттєвої ролі, крім цього, опозиційні партії можуть бути легальними, тобто зареєстрованими і діючими в межах закону; не зареєстрованими, але й не забороненими; нелегальними.

Нарешті, залежно від ставлення до ідеології і її спрямування виділяють такі типи партій:

- *ідейно-політичні*, які будуються на базі ідеології: комуністичні, соціалістичні,

соціал-демократичні, ліберальні, консервативні, фашистські;

- *проблемно орієнтовані партії*, сконцентровані навколо однієї проблеми або групи проблем (партії “зелених”, жіночі партії);
- *електоральні партії*: мегнідеологічні і навіть позаідеологічні організації, що висувають цілий набір завдань, орієнтованих на широкі маси населення.

3. Політичні партії України — політичні партії, які зареєстровані згідно з Законом України «Про політичні партії в Україні». Політична партія - це особливе добровільне об'єднання громадян — прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах.

Україна має багатопартійну систему, і на 7 вересня 2015 року в Україні офіційно зареєстровані 288 політичних партій. На виборах до Верховної Ради у 2012 році брали участь 87 політичних партій, 9 з яких стали парламентськими.. В останніх позачергових виборах 26 жовтня 2014 року було зареєстровано 29 політичних партій, хоча учасниками виборчого процесу було 52 політичні партії. За результатами виборів, до Верховної Ради VIII скликання за партійними списками пройшли шість політичних партій: "Народний фронт" – 22,14%, Блок Петра Порошенка – 21,82%, "Об'єднання "Самопоміч" – 10,97%, "Опозиційний блок" – 9,43%, Радикальна партія Олега Ляшка – 7,44%, ВО "Батьківщина" – 5,68%. Решта партій не подолали 5% бар'єр для входження до парламенту.

У Верховній Раді представлені 11 партій, кандидати від яких пройшли в загальнодержавному багатомандатному та одномандатних виборчих округах, а також 96 самовисуванців. Через високу чисельність політичні партії нечасто мають шанс отримати владу поодинці, тому раніше вони утворювали блоки для участі на виборах. Довіра українського суспільства до політичних партій стабільно низька. Для сучасних українських партій цивілізаційні та геостратегічні орієнтації грають важливішу роль, ніж економічні та соціально-політичні програми, що зумовило появу чіткого поділу партій на проросійської

та прозахідної (проєвропейської) спрямованості.